

A CS. ÉS KIR. HADSEREGFŐPARANCSNOKSÁG (AOK) HIVATALTÖRTÉNETE 1914—1918

A Hadtörténeti Levéltár megközelítően öt és félezer raktári egységet kitevő első világháborús gyűjteményének egyik jelentős fondja az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének központi irányító szerve, az Armeoberkommando iratanyaga.¹ A közelmúltban történt rendezés — a provenientia elve alapján — visszaállította a hivatal eredeti szervezetét és irattári rendjét, s ezáltal áttekinthetőbbé vált az iratanyag és könnyebbé a kutatás; ugyane cél kívánja szolgálni jelen ismertetésünk is.

Egy hónap telt el a trónörökös, Ferenc Ferdinánd meggyilkolása után és az Osztrák-Magyar Monarchia hadban állt Szerbiával. Az osztrák-magyar hadvezetés a német szövetséges haderővel egyeztetett kész haditervekkel kezdte a háborút. Ennek megfelelően a legfelső hadvezetés szervei is készen álltak a háború bekövetkeztére.

A vezérkar (der Generalstab für die gesamte bewaffnete Macht) békében is működő szervezetéből megalakult az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének Hadseregfőparancsnoksága, az AOK. Élére Frigyes főherceg gyalogsági tábornok került.² (A trónörökös, Károly főherceg túl fiatal és tapasztalatlan volt erre a tisztségre.) A vezérkari főnök személye pedig adott volt: az uralkodó ragaszkodott az 1906 óta (rövid megszakítással) a vezérkar élén álló Franz Conrad gyalogsági tábornokhoz. Adott volt a legfelsőbb katonai vezetés szervezete is. Az uralkodónak, mint legfőbb hadúrnak, személyes rendelkezésére állt a Militär Kanzelei Seiner Majestät (MKSM), amelynek vezetője az uralkodó egyik főhadsegéde, Arthur Bolfras gyalogsági tábornok volt. Az iroda állományába 5 tiszt és 5 polgári hivatalnok tartozott.³ A Monarchia haderejének tényleges irányítása a vezérkari főnök kezében volt.⁴ A mozgósítás elrendelésekor a békebeli vezérkari irodák csekély szervezeti és személyi változással átalakultak és készen állt a legfelsőbb katonai vezetés szervezete, az AOK. Az érvényben

¹ A 60 doboznyi iratanyag többsége gépelt és hitelesített másolat, amely a bécsi Kriegsarchivból került Levéltárunkba a trianoni békeszerződés 178. cikkelyének végrehajtásaként Baden bei Wien-ben 1926. május 26-án aláírt osztrák-magyar egyezmény alapján.

² Frigyes gy. tbk. előzőleg hadseregfelügyelő és a k.k. Landwehr főparancsnoka volt. A vezérkar által 1914. július 8-án kiadott titkos ügyirattal nevezte ki az uralkodó „für die Führung des AOK-s im Kriege.” KAW (Kriegsarchiv Wien) MKSM 1914 70—1,110. (Nr. 1987.)

³ Az uralkodó katonai irodáját 1849-ben hozták létre, feladata a Legfelsőbb Hadúr szolgálati és hivatali ügyeinek intézése volt. Inventar des Kriegsarchivs Wien, Wien, 1953. 114—115. o.

⁴ A vezérkar hivatali szervezetének gyökerei a XVIII. század elejére nyúlnak vissza. (Persze tagabb értelemben vett előzményei már korábban is megvoltak: egy-egy háborúban a hadvezér közvetlen segítői, a különböző beosztású és rangú tisztek alkották az adott sereg „vezérkarát”.) Szervezetszerű, állandó hivatalként jelentkező jogelődje a főszállásmesteri hivatal volt, amelynek felállítása Savoyai Jenő nevéhez fűződik, aki a törökellenes háborúk fővezéréként a hadsereg megszervezésével is komolyan foglalkozott, amint azt számos reform, rendelkezés, szolgálati szabályzat bizonyítja.

A kezdetben használt „Chef des Generalquartiermeisterstabes” nevet a kiegészítés körüli években felváltja a „Chef des Generalstabes” megjelölés és 1895-től vált hivatalos névvé a „Chef des Generalstabes für die gesamte bewaffnete Macht” kifejezés.

A kiegészítést követően lényeges szervezeti változások mentek át a vezérkari hivatal, majd a századelőn több osztállyal bővült. Az 1910-es években szilárdult meg az a szervezeti felépítés, amelyből a háborús vezérkar kialakult — az előzetesen elkészített mozgósítási tervnek megfelelően.

levő szolgálati szabályzat⁵ pontosan körülírta minden rendű és rangú parancsnok és beosztott hivatali hatáskörét, szolgálati viszonyait, feladatait, a munkavégzés módját.

Az AOK történetét két korszakra oszthatjuk: *Conrad* vezérkari főnöksége és *Arz* vezérkari főnöksége idejére. (A megkülönböztetés természetesen nem csak személyes jellegű, tartalmi különbséget is takar.)

Az 1914 augusztus és 1917 február közötti időszakban az ún. „*Erste AOK*” a következőképpen szerveződött:

Két főparancsnokság alakult:

— a működő hadsereg főparancsnoksága, *Operierendes Oberkommando*: OOK és

— a hadtápfőparancsnokság, *Etappenoberkommando*: EOK.

Az OOK-nak három osztálya volt:

- a hadműveleti osztály (*Operationsabteilung*),
- az igazgatási (vagy: elnöki) osztály (*Detailabteilung*),
- a hírszerző osztály (*Nachrichtenabteilung*).

Az EOK részei voltak:

- a vezérkari osztály (*Generalstabsabteilung*),
- a tábori távíróügyek főnöke (*Chef des Feldtelegraphenwesens*),
- a tábori szállítási ügyek főnöke (*Chef des Feldtransportwesens*),
- a hadbiztosság (*Intendanz*),
- az egészségügyi főnök (*Sanitätschef*),
- az igazságügyi előadó (*Justizreferent*) és
- a tábori posta főigazgatósága (*General-Feldpostdirektion*)⁶

Az Operierendes Oberkommando

I. *Operationsabteilung* („*der Mittelpunkt der militärischen Kriegsführung*”)⁷

Az osztály a vezérkari főnök legközvetlenebb vezetése alatt állt. Az osztály főnöke, *Josef Metzger* vezérkari ezredes, *Conrad* legközelebbi és legfontosabb munkatársa volt. Az *Op. Abt.* rendkívül sokrétű és szerteágazó tevékenységéből kiemeljük az alábbiakat:

- hadműveleti és harcászati jellegű ügyek és e vonatkozásban kapcsolattartás más osztályokkal,
- utasítások az EOK-nak, vele egyetértésben a hadseregkörletek kijelölése,
- a hadsereg főparancsnok által a magasabb parancsnokoknak átengedett hatáskörök megállapítása,
- saját és ellenséges helyzet nyilvántartása, helyzetjelentések és közlemények,
- hadrendek összeállítása, a teljes állomány nyilvántartása,
- katonaténképészeti adatok, összeköttetések, műszaki ügyek,
- belpolitikai ügyek, kivételes rendelkezések, tábori csendőrség (vezetésük és alkalmazásuk az EOK-val egyetértésben) stb.

⁵ Dienstbuch E-53. (Ezen belül: *Vorschrift für die höheren Kommandos der Armee im Felde*) Wien, 1913.

⁶ A szervezési adatok vonatkozásában l.: *KAW Neue Feldakten AOK 674. és 3171. Fasc.* (nem teljes és rendszertelen gyűjtemény).

⁷ *Oskar Regele: Generalstabschefs aus 4 Jahrhunderten.* Wien—München, 1966. 80. o.

Mindezen feladatait az Op. Abt. 40—50 fő tiszti és 60—70 fő legénységi állományú munkatárssal látta el, akik közt 2—3 főtisztviselő, illetve tisztviselő és polgári állományú írnokok, küldöncök, gépírók is voltak.

Az osztály a feladatok szerint tagolódott csoportokra és azokon belül szükség szerint munkacsoportokra.

Legnagyobb csoportja a *Kriegsgruppe (hadicsoport)* volt, amelyen belül a „Gruppe R” az orosz hadszíntereken folyó hadműveleteket irányította. A balkáni hadműveletek irányítását a „Gruppe B” végezte. Mindegyik csoporton belül külön referensek foglalkoztak a hadművelési és harcászati helyzetjelentések, helyzetértékelések készítésével, a saját haderő hadrendjének készítésével és nyilvántartásával, a műszaki csapatok és anyagok, valamint a légierő és a légi felderítés ügyeivel, az ellenséges helyzet nyilvántartásával. Külön összekötők voltak a német csapatokkal való kapcsolattartásra. Mindegyik csoportnak volt rejtjelzője (Chiffreur).

Olaszországnak a központi hatalmak elleni háborúba lépése — 1915. május 23. — után szervezték meg a „Gruppe I”-et, Románia hadbalépése — 1916. augusztus 27. — után pedig a „Gruppe Ru”-t.

Az Op. Abt. másik fontos csoportja az *Organisationsgruppe (szervezési csoport) volt*. Emellett az *Artillerie Gruppe (tüzérségi csoport)* volt még nagyobb létszámú az osztályon belül. A technikai, műszaki ügyeket (*Technische Angelegenheiten*), a sajtóügyeket (*Presse-Angelegenheiten*) egy-egy előadó intézte. A híradó előadó (*Telegraphen-Referent*) általában a *Kriegsgruppe* szervezetén belül tevékenykedett.

A *haditengerészetnek* is önálló referenciája volt az Op. Abt.-on belül.⁸ A *légügyeknek* a háború kezdetekor csak referense volt, majd 1915 elején megszervezték a légi csapatok parancsnokságát (*Kommando der Luftfahrttruppen*).

II. Detailabteilung

Sokrétű tevékenysége elsősorban az AOK, mint hivatal belső életével, szervezetével függött össze. Ügykörébe tartoztak:

- a hadművelési tevékenységgel nem összefüggő személyi és szolgálati kérdések, állomány- és veszteséglisták,
- igazságügyi kérdések,
- az AOK parancsainak összeállítása és kiadása,
- az országos járművek felhasználása az OOK céljaira,
- tábori posta ügyek,
- hadifoglyok és hadizsákmány, amennyiben az OOK-t érinti,
- rejtjelzés és rejtjelmegfejtés,
- és minden, az OOK-val kapcsolatos belső ügy.

Az osztály hadiállománya (a békebeli vezérkari igazgatási osztályéhoz viszonyítva) kb. négyszeresére nőtt: 39 tisztt, 26 altisztt és 82 fő legénységi állományú tartozott az osztályhoz. (Ebben a létszámban az alárendelt Platzkommando és a Feldgendarmarie nincs benne.)

⁸ Erdemes megemlíteni erről, hogy míg békében a haditengerészet nem a vezérkarhoz tartozott, hanem a Reichskriegsministerium egy szekcióját alkotta, addig háborúban a haditengerészetnek a birodalom védelmében való részvételéről, a szárazföldi haderővel való együttműködéséről csak a vezérkar határozott.

Szervezetileg három csoportra oszlott:

a *Personalgruppe* (személyügyi csoport) a tisztek beosztásával, előléptetésével, szabadságolásával, vezénylésével stb. foglalkozott;

az *Auszeichnungsgruppe* (kitüntetési csoport) a különböző katonai kitüntések javaslatait gyűjtötte össze a csapatoktól, véleményezte azokat és továbbította a minisztériumba;

a *Hilfsamt* (segédhivatal) az egész AOK-nak dolgozó fogalmazókat, irodatisztekot, litográfusokat fogta össze, emellett az AOK rendelkezésére álló légénységi segéderő fölött is rendelkezett.

A Detailabteilung alárendeltségében (de nem szervezeti részeként) működtek azok a részlegek, amelyek az AOK, mint hivatal (összesen 800 fő!) szervezetszerű működését voltak hivatva biztosítani. Ezek közé sorolhatjuk a hadsereg-főparancsnok kíséretét (*Gefolge des Armeoberkommandant*), amely a szárnysegédek mellett a főherceg udvartartását is magában foglalta. Az *Ordonnanzorgane* a kb. 20 főnyi küldöncszervezetet jelentette. A *Feldgendarmarieabteilung* (tábori csendőrség) feladata a főparancsnokság rendjének biztosítása volt. A *Platzkommando* különböző csoportjai gondoskodtak az OOK teljes és mindenfajta ellátásáról (Stabskompagnie, Verpflegsdienst, Proviantdienst, Liquidierungsdienst, Traineskadronskommando, Feldpostamt).

III. A *Nachrichtenabteilung* ügyköre a következő volt:

— A felderítés, hírszerzés, közreműködés az ellenséges helyzet és haderő nyilvántartásában;

— a szövetséges haderő nyilvántartása;

— kapcsolattartás az ellenséggel, diplomáciai érintkezés, ezzel kapcsolatban utasítások a katonai attaséknak, valamint a sajtó-főhadiszállásnak és a haditudósítóknak.

A háború kitörésekor zökkenőmentesen, megszakítás nélkül folytatta munkáját a hírszerző szolgálat. Tiszti létszáma 25—30 fő, légénységi állománya 40 fő körül volt. Ezen kívül állományába számítottak néhány, a rendőrséghez tartozó detektívet, ügynököt, valamint szervezetileg ide tartoztak a diplomáciai testületnek azok a tagjai, akiket a cs. és kir. Külügyminisztérium képviselőként delegáltak az AOK-hoz (3—5 fő).

IV. Az OOK-n belül létrehoztak egy szűkebb törzset is: az „*Engerer Stab*”-ot, amely az AOK vezérkara funkcióját töltötte be. Ennek tagjai voltak: a hadsereg-főparancsnok és kísérete, a vezérkari főnök és kísérete, az Op. Abt. vezetője a telefonelőadóval és a haditengerészeti tiszttel, a Det. Abt.-ből egy vezérkari tiszt, a Nachr. Abt.-ből két vezérkari tiszt. Ennek a szűkebb törzsnak a kijelölését indokolta, hogy az AOK viszonylag nagy hivatali szervezete nem volt alkalmas a gyors hadművelleti események követésére, azokkal kapcsolatos gyors döntések hozatalára. A gyakorlatban aztán még tovább szűkült — különösen a hadműveletek vonatkozásában — a döntésben résztvevők köre. S ennek kapcsán az a kissé paradox helyzet alakult ki, hogy míg egyfelől magas-

fokú szervezetség és mindenre kiterjedő szabályozás jellemezte az AOK hivatalt, másfelől az érdemi vezetés szinte egy kézben összpontosult: Conrad vezérkari főnök kezében.⁹

Az Etappenoberkommando

Feladata volt — röviden és egyszerűsítve — a hadsereg teljes ellátása, illetve annak legfelső szintű irányítása, szervezése. Élén a hadtápfőparancsnok állt. Ezt a posztot Franz Kanik vezérőrnagy töltötte be. Az EOK szervezete a következő volt:

I. Generalstabsabteilung

Ügykörébe tartozott a hadtápszolgálat legfelső vezetése és egységes szabályozása, a hadtápkörletek kijelölése, a hadseregek közti egyeztetés hadtápvonatkozásban, a különböző hátországi katonai és polgári hatóságokkal való kapcsolattartás szabályozása, utánpótlási kérdések, hadrendi nyilvántartás, hadifoglyok és hadizsákmány szállítása, a megszállt ellenséges területek igazgatása, kivételes intézkedést igénylő belpolitikai ügyek, tábori csendőrség koordinálása stb. Széleskörű feladatainak ellátását szakelőadók (*Spezialreferenten*) biztosították: *Artilleriereferent* (tüzérségi), *Sappeurreferent* (árkász), *Pionierreferent* (utász), *Automobilreferent* (autóelőadó). A szakelőadók sorához tartoztak a Monarchia belügyminisztériumainak közigazgatási tisztviselői (*Verwaltungsbeamte*), akiknek feladata volt a polgári hivatalokkal való kapcsolattartás, együttműködés pl. ilyen területeken: a polgári lakosság számára hozott tábori és egészségügyi rendészeti rendszabályok kidolgozása, az ország teljesítőképessége kikutatása és nyilvántartása, a segélyforrások felhasználása, az ellenséges területek közigazgatása. (E közigazgatási tisztviselők közvetlenül az EOK vezérkari főnökének voltak szolgálatilag alárendelve.)

Az EOK vezérkari osztálya alárendeltségébe tartoztak a következő *szolgálati ágak* is: *Ordonnanzorgane* (küldöncök), *Feldgendarmarie* (tábori csendőrség), *Platzkommando* (térparancsnokság az alárendelt élelmezési, felszámoló szolgálattal, tábori lelkésszel, vonatszakkasszal, tábori postahivatallal, a gyalogos és lovas törzscsapattal).

Az EOK-nál is alakítottak ki egy szűkebb törzset, amely mozgékonyan tudta követni a hadműveleti helyzetnek megfelelően az AOK vezérkarát.

II. A *Chef des Feldtelegraphenwesens* feladata általában a táviró-, telefon- és jelügyek legfelső szintű irányítása, egységes vezetése volt; különösen pedig

— a forgalomkorlátozás és ellenőrzése, a magán-táviróforgalom engedélyezése;

— az OOK és a hadseregparancsnokság, valamint a hadtápkörlet és a hátország összeköttetéseinek biztosítása;

⁹ Conrad korlátlan bizalmat kapott Frigyes főhercegtől, és élt is ezzel a lehetőséggel: a felelős vezetést saját személyében koncentrált. „A legkisebb jelentőségű parancs sem került ki anélkül, hogy ne láttam volna, jóvá ne hagytam volna. Semmit sem adhattak ki a parafálásom nélkül. Ehhez az AOK valamennyi állomáshelyén ragaszkodtam” — írta Aus meiner Dienstzeit c. könyve IV. kötetében (Wien—Leipzig—München, 1923. 235. o.). Conrad szigorúan ragaszkodott ahhoz is, hogy minden osztály, minden szolgálati ág — a szolgálati szabályzatban rögzített — feladatát önállóan és pontosan lássa el. Már a munkatársak kiválasztásánál ügyelt arra, hogy minden posztra a legalkalmasabb munkaerő kerüljön (szorgalmas munkaerő, gondolkodó elme, önálló egyéniség), aki a leghatékonyabban tud dolgozni, s ezáltal a közösség a jól szervezett csapatmunkával megfelelő alapot ad az egy személyi felelős vezető tevékenységéhez.

— a saját és az ellenséges területeken levő állandó hálózat nyilvántartása (szerelési anyagokkal);

— a tartalékok fölváltása az állami távirókkal.

III. A *Chef des Feldtransportwesens* a következő feladatokat látta el:

— az összes vasúti és hajóforgalom egységes szabályozása;

— az ellenséges ország vasútjai teherbíróképességének és állapotának felderítése;

— vasútvonalak építése, helyreállítása, üzemeltetése, új vasútigazgatóságok létesítése, tábori vasutak építése, a gőzhajózási vonalak kihasználása;

— a tábori szállítási vezetőségek (Feldtransportleitung) körzetének kijelölése, azok alárendeltsége;

— vasútbiztosítás, kiürítések, a vasúti hivatalok és a vasúti anyag mentése, szükség szerint pályamegcsakítások, rombolások;

— minden vasúti, tábori vasúti és gőzhajózási ügy, valamint a közvetlen alárendelt alakulatok és a tartalékok nyilvántartása.¹⁰

IV. *Intendantz*. Feladata az egész hadsereg vonatkozásában a következő volt:

— az élelmezés, vízellátás, ruházat, felszerelés, felfegyverzés, pénz és illeték-ügyek szükség szerinti egységes szabályozása;

— a közvetlen irányítás alatt álló intézetek, személyi és anyagi tartalékok (készletek) nyilvántartása és utasításokkal való ellátása;

— az ország teljesítőképességének (teherbírásának) kipuhatolása, felderítése és nyilvántartása, a segédeszközök, tartalékok felhasználása a vezérkari osztály által megállapított szükségletek szerint — más osztályokkal és szervekkel egyetértésben. A katonai kormányzóságok (Militärgouvernement) segédforrásainak igénybevétele, felhasználása a harc tér számára;

— a szükséges igények (Bedarfsanforderungen) kielégítése; gondoskodás a hadsereg téli ruházattal való ellátásáról, illetve annak bevonásáról;

— az AOK belső hadbiztosi ügyei.

A hadbiztosság közvetlen alárendeltségébe tartozott az ellátó szolgálat (Verpflegsdienst) és a pénzügyi szakelőadó.

V. *Sanitätschef*. Feladata volt az egészségügy és az egészségügyi rendszet (Gesundheitspolizei) egységes szabályozása; felügyelet az állategészségügyi rendszerre vonatkozó intézkedések kialakításában; továbbá

— a közvetlen alárendelt intézetek, alakulatok, személyi és anyagi tartalékok, a hátsó ország egészségügyi segédeszközeinek nyilvántartása és irányítása, felhasználása;

— a betegszállítások és betegelosztások szabályozása, irányítása;

— átfogó tájékoztatás a hadseregek egészségügyi helyzetéről, felszereléséről, a sebesültek és betegek számáról, az önkéntes egészségügyi szolgálatról, az ápolószemélyzetről.

VI. *Justizreferent*. Önálló szolgálati ágként, hadművelati vonatkozásban és szolgálati működése tekintetében az EOK vezérkari főnökének közvetlenül alárendelve dolgozott. Feladatai közé tartozott a hadseregek igazságügyi tevékenységének szabályozása és felügyelete, közreműködés a tábori csendőrség

¹⁰ E témában egyedülállóan érdekes Kéri Kálmán tanulmánya: *Az Osztrák—Magyar Monarchia vasúthálózata 1914-ben és felszabadulása az első világháborúban (Hadtörténelmi Közlemények, 1985. évi 2. szám, 225—293. o.)*.

és a kivételes intézkedések jogi természetű kérdéseiben és más jogi ügyben általában, valamint a hadseregfőparancsnok bíraskodási jogának gyakorlása.

VII. *General-Feldpostdirektion*. Feladata volt a tábori postaszolgálat egységes vezetése és ellenőrzése, a postaforgalom szabályozása, valamint az állami postával és a vasúttal való kapcsolat. Emellett természetszerűleg nyilvántartotta a tábori és az állami postai berendezéseket, valamint gondoskodott a csapatok igényeinek, szükségleteinek kielégítéséről.

A főigazgatóságnak tiszti állománya nem volt, magas rangú állami tisztviselők töltötték be a felelős posztokat.

Az AOK fentiekben ismertetett hivatali szervezete békében megkonstruált szerkezet volt, amely nem minden vonatkozásban állta ki a gyakorlat próbáját. 1915 végére közel másfél év tapasztalata azt mutatta, hogy nem a legszerencsésebb egy katonai vezetésen belül két, viszonylag önálló főparancsnokság léte. Bár történtek szabályozások, de tulajdonképpen bizonyos párhuzamosságot nem tudtak kiküszöbölni, másrészt az EOK nem tudta kellő gyorsasággal, rugalmassággal követni az OOK hadművelleti intézkedéseit. S bár Conrad személyesen tartotta a kezében a hadműveletek irányítását és a hadtápfőparancsnok is neki volt alárendelve, gyakran fölösleges — olykor adminisztratív — késedelem, akadály merült fel. Ennek megszüntetésére, az AOK operatívabb működése elősegítésére átszervezték a hivatalt. Az EOK megszűnt, helyette megalakult a *Quartiermeisterabteilung*, és a korábban az EOK-nak alárendelt főnökségek részben önálló osztállyá alakultak, részben a Qu. Abt. csoportjaiként működtek tovább.

Az átszervezés 1916. január 1-től hozott változásokat a hivatal életében. Ennek alapján az AOK immár egységes szervezete a következő osztályokra tagolódott:

I. *Operationsabteilung*, amelynek belső csoportbeosztását, feladatát, ügykörét és személyi állományát nem érintette az átszervezés.

II. *Detailabteilung, illetve Präsidialabteilung*, amelynek az átszervezése csak 1916 végére fejeződött be. A két főparancsnokság megszűntével az osztály jelentősége megnövekedett, feladatköre és személyi állománya bővült.

III. *Nachrichtenabteilung*: belső szervezetét nem érintette az átszervezés.

IV. *Quartiermeisterabteilung* — szállásmesteri osztály —: ügyköre lényegesen szűkült, a hadművelleti fontosságú főnökségek kiváltak belőle, de belső szervezetében megőrizte az EOK felépítésének több elemét.

Vezérkari osztálya megmaradt, de kiváltak belőle a szakelőadók, és munkacsoportjait — az elvégzendő feladatok arányainak megfelelően — átszervezték. (Különösen megnövekedett a megszállt területek katonai közigazgatásával foglalkozó csoport, a *Militärverwaltungsgruppe* munkája.) Az EOK korábbi szakreferenciái is munkacsoportok lettek.

A Qu. Abt. vezetőjének közvetlen alárendeltségében működtek az alábbiak: *Intendantz, Sanitätschef, Justizreferent, Kanzleidirektor* (aki az egész AOK-t el-látó segédhivatalokat működtette).

V. *Chef des Feldtransportwesens*: vezetőjét már az első hetek háborús tapasztalata (kudarca!) alapján 1914 végén közvetlenül a vezérkari főnöknek rendel-

ték alá, de a főnökség szervezetenként az EOK-on belül maradt. Az átszervezés után neve és belső felépítése is megváltozott: a *Chef des Feldeisenbahnwesens* három csoportból állt: *Operative Gruppe (Generalstab)*, *Militär-technische Gruppe*, *Bahn-technische und Verkehrsgruppe*.

Közvetlen alárendeltségébe tartoztak a tábori szállításvezetőségek (*Feldtransportleitungen — FTL*) és a Bécsben székelő központi vasúti és hajózási szállításvezetőség (*Zentraltransportleitung — ZTL*).

(Az osztály jelentősége igen nagy volt, tevékenységével alapvetően hozzájárult a hadműveletek sikeréhez, vagy kudarcához.)

VI. *Chef des Feldtelegraphenwesens*: feladatköre bővült és az alábbi csoportjai működtek: *Operative Gruppe (Generalstab)*, *Telegraphentruppe*, *Kriegstelegraph*, *Feldpost*, *Manipulation*.¹¹

(Ez utóbbi az alárendelt állomány személyügyeivel, valamint a jelentőkutyákkal — *Meldehund* — és a postagalambokkal — *Brieftauben* — kapcsolatos teendőket látta el.)

A háború kitörésekor a legfelsőbb hadvezetés Bécsben volt. A MKSM természetesen Bécsben is maradt az agg uralkodó mellett, de az AOK-nak a front közelében volt a helye. Különböző szempontok, megfontolások eredményeként a fontosabbnak ítélt hadszíntérre ment a vezérkar, az orosz frontvonal közelébe.¹² Elég késedelmesen kelt útra a stáb: csak augusztus 16-án kezdték meg az utazást *Przemysl*-be.¹³ Az itteni tartózkodás rövid volt, ugyanis az augusztus 18-án kezdődött két irányú támadó hadművelet nem járt sikerrel és az AOK szeptember 11-én általános visszavonulást rendelt el, amelynek során neki is el kellett hagynia a várat.

Szeptember 12-én *Neu-Sandez*-be (*Przemysl*-től DNy-ra és légvonalban Kasától kb. 100 km-re É-ra fekvő kisebb település) utaztak. S míg *Przemysl*-ben táborszerű elhelyezést kapott az AOK, addig itt szétszórta, a különböző közintézményekben kellett elhelyezni az osztályokat és a tisztek szálláshelyei sem voltak egy helyen. (Conrad hivatali szobája a gimnáziumban volt.)

Az 1914 őszi hadműveleti helyzet alakulása, az orosz csapatok november eleji további előnyomulása ismét szükségessé tette a főhadiszállás megváltoztatását. November 13-tól a *Krakkótól* DNy-ra fekvő *Teschen* lett az AOK székhelye és maradt is az ún. „*Erste AOK*” időszakában. Itt ismét egységes elhelyezést nyert az AOK és a jó munkakörülmények könnyítettek valamelyest a nehéz „hivatali” szolgálaton.

Az „*Erste AOK*” időszaka Conrad felmentésével 1917. február 27-én ért véget. Ez azonban nem volt minden előzmény nélkül.

11 Külön említést érdemel az osztály egyik kiadványsorozata: *Feldpostadressen—und Feldpostämter—Verzeichnisse*, amely rendkívül értékes adatokat tartalmaz a hadsereg hadrendjére, a csapatok beosztására, mozgására. A kiadványok a HL I. vh. AOK 55. dobozában találhatóak.

12 A Balkánon harcoló erőknél egyébként is viszonylag önálló hatáskörrel rendelkező főparancsnok volt, a K. u. k. Oberkommando der Balkanstreitkräfte élén álló Potiorek tábornagy személyében, aki közvetlenül az uralkodónak tartozott jelentéstétellel. (1914. december 22-én feloszlott a főparancsnokság.)

13 Az utazás alatt a vonaton találkozott először Conrad vezérkari főnök Károly főherceggel, a trónörökösrel.

I. Ferenc József 1916. november 21-én meghalt és utóda a trónon Károly főherceg lett. Nyilvánvaló volt, hogy a katonai vezetés legfelső szintjén személyi változások várhatók. Az ifjú uralkodó, aki a háború kezdetétől a fronton volt, különböző beosztásokban,¹⁴ saját maga akarta gyakorolni a legfőbb hadúri méltóságot, ezért Frigyes főherceget rendelkezési állományba helyezte, 1916. december 2-án felmentette öt tisztségéből és személyesen vette át az AOK vezetését. Conradot ekkor még biztosította bizalmáról és meghagyta pozíciójában, de „... ugyanakkor ezzel egy változási folyamat állt be, amely végülis felmentésemhez vezetett — írta Conrad. — Ehhez valószínűleg hozzájárult az is, hogy szokásomhoz hiven gátlások nélkül mondtam el ellenvéleményemet, amely közvetlen hangnem az ifjú uralkodó környezetében levő vezető funkcionáriusoknak nem igen tetszett.”¹⁵ Persze a személyi változásoknak nemcsak ilyen szubjektív oka volt. politikai nézetkülönbségek és a katonai vezetést érintő eltérések a mozgatórugói az eseményeknek.¹⁶

Az uralkodó lett tehát a hadsereg és a flotta főparancsnoka, vezérkari főnökül pedig 1917. március 2-án Arthur Arz von Straussenburg gyalogsági tábornokot¹⁷ nevezte ki — és ettől számítjuk az „AOK II.” időszakát.

Az a tény, hogy az uralkodó a főparancsnok, szükségessé tette, hogy a legfelsőbb katonai vezetés közel legyen az uralkodó székhelyéhez, hiszen a politikai hatalom ezt feltétlenül megkívánta. Így a főhadiszállás 1917. január 4-én Teschen-ből *Baden bei Wien*-be költözött, illetve a Qu.Abt. és alárendeltjei *Vöslau*-ba. Ez a lépés viszont nehezítette a hadvezetés munkáját, lassította a hadművelleti intézkedéseket, és lassanként bizonyos elszakadás jelei mutatkoztak a hadszíntéren harcoló hadsereg és felső vezetése között.

A személyi változások nemcsak a legfelső vezetést érintették, végiggyűrűztek az AOK egész hivatali apparátusán. Ugyancsak ekkor zajlott a hadsereg átszervezése: Károly az 1917. május 5-én aláírt hadparancsával elrendelte az egész haderő szervezeti felépítésének reformját, ami további visszahatással volt az AOK hivatali szervezetére. Az AOK-n belüli szervezési változásoknak alapvetően két oka volt: egyrészt törekvés a meglévő keretek tökéletesítésére (és e vonatkozásban még folytatódott az AOK és EOK egységesítési folyamata), másrészt az események adta új feladatok hivatali szabályozást igényeltek (pl. a hadifoglyok hazatérése).

A két hivataltörténeti korszak közti különbség lényege mégis az, hogy alapvetően megváltozott a vezérkari főnök helyzete. Erről Arz tábornok így írt: „A főparancsnokságnak a Legfelsőbb Hadúr, a császár és király által törént átvétele után a vezérkar főnökének helyzete más volt, mint azelőtt.

Az uralkodó mint ilyen és mint legfőbb parancsnok egyesítette kezében a legfelsőbb politikai és katonai hatalmat. En a háború műlkénti viselését érintő

¹⁴ A háború kitörésekor a cs. és kir. 39. gyalogezred őrnagya volt zászlóaljparancsnoki beosztásban. A háború kezdetén a hadseregfőparancsnok mellé volt beosztva, később önálló feladatokat kapott. 1916 nyaratól a k. u. k. 12. Armeé, majd a Heeresgruppen- ill. Heeresfrontkommando Erzherz. Karl elnevezésű magasabbegység parancsnoka vezérőrnagyi rangban a dél-tiroli fronton. L.: HL I. v. h. Magasabb parancsnokságok, II. doboz.

¹⁵ Conrad, i. m. k. IV. k. 232. o.

¹⁶ Ezek tárgyalása nem fér vállalt feladatunk keretei közé, s különben is *Galántai József* monográfiája (Az első világháború. Bp., 1980.) választ ad mindezen kérdésekre, különösen I.: 359—376. o.

¹⁷ Arz tábornok ekkor a k. u. k. 1. Armeé parancsnoka. 1916 nyarán Erdély védelmét készítette elő, majd Románia hadbalépése (1916. augusztus 27.) után a német 9. hadsereggel együtt megvédte Erdélyt, visszavetette a román hadseregek támadását és megszállta Románia nagy részét. L.: Magyarország hadtörténete. II. k. Bp., 1985. 79—91. o.)

kérdésekben mint katonai tanácsadó álltam oldalán. Az én feladatomban volt a hadrakelt sereg hadműveleteinek a tőlem tervezett és javasolt, az uralkodótól jóváhagyott elhatározások szerinti vezetése s mindannak elrendelése, ami ezzel a működéssel együtt járt. A császár és király Legfőbb Hadúr és hadsereg-főparancsnok volt, de a felelősséget minden rendelkezésért és vállalkozásért nekem kellett viselnem. A dolog nem volt egyszerű, minthogy az uralkodói kötelességek háborúban nem mindig vághattak össze a fővezérével. Nekem viszont mindig a hadsereg érdekeit kellett védenem s mindent elhárítanom, ami a hadvezetés intézkedéseit károsan befolyásolhatta vagy zavarhatta volna. Elődöm helyzete könnyebb volt. Conrad tábornagy, hála a teljhatalomnak, melyet Ferenc József császár és király, valamint a belátásos, előkelően jószágos Frigyes főherceg ráruházott, illetve átengedett, — úgyszólván korlátlan legfőbb vezére volt az egész fegyveres erőnek, vezetője a szövetségesek hadvezetőségétől teljesen független hadsereg-főparancsnokságnak.”¹⁸

(A vezérkari főnökkel együtt változott helyettese is: Metzger altábornagy csapatszolgálatra kérte magát, a cs. és kir. 1. gyaloghadosztály parancsnoka lett. Utódjául Arz vezérezredes Alfred Waldstätten vezérkari ezredet választotta, aki korábban a k. u. k. Landesverteidigungskommando in Tirol vezérkari osztályának főnöke volt.)

Az átszervezések eredményeként 1918 tavaszára az AOK hat azonos alárendeltségű főcsoportból állt, majd a későbbiekben még két főcsoporttal egészült ki:

I. *Operationsabteilung*: alárendelt csoportjainak nagy része változatlan ügkörrel, de szinte teljesen új személyi állománnyal működött. Néhány korábbi munkacsoport önállósult, illetve 1918 tavaszán új szervezésű csoportként létrejött a *Heimkehrergruppe*.

II. *Quartiermeisterabteilung*: belső szerkezete változott leginkább, csoportjai a következők voltak: *Kriegsgruppe* (több alcsoporttal és referenciával); *Militärverwaltungsgruppe*, az ebből kivált *Ukrainisch-rumänische Gruppe*, *Wirtschaftsgruppe* (mezőgazdasági, bányászati és kohászati referenciával) és *Politische Gruppe*; valamint a *Sanitätschef des AOK*, *Intendanz des AOK*, *Kanzleidirektor* (a segédhivatalokkal és a térparancsnoksággal). Az osztály közvetlen alárendeltségében különböző alakulások és intézetek működtek: tábori csendőrség, autósapatok, vonatsapatok, katonai bányák, fakitermelő üzemek, egészségügyi intézetek, tábori kórházak, anyagraktárak.

III. *Präsidialabteilung*: szervezeti felépítése a korábban ismertetthez képest keveset változott és személyi állományát is az állandóság jellemezte.

IV. A *Nachrichtenabteilung* volt az az osztály, amely a háború előtti vezérkari irodák közül legtovább megőrizte 1914 előtti szervezeti felépítését. Átszervezése 1916 végén kezdődött el és tulajdonképpen csak Arz vezérkari főnöksége idején fejeződött be átalakítása.

Az osztály két önálló részből állt:

— a *Nachrichtenabteilung des AOK* Baden bei Wien-ben székel és feladata az idegen országok katonai felderítése volt,

¹⁸ Báró Arz Arthur vezérezredes: 1914—1918. A központi monarchiák harca és összeomlása (Fordította: Kisfaludy Péter Elemér) Bp., 1942. 145—146. o.

— az *Evidenzbureau des Gstbs* pedig Bécsbe települt és általános feladata a kémelhárítás volt.

Feladatai ellátásához a két iroda különböző munkacsoportjaiban nagy létszámú tiszti (50—55 fő) és legénységi (60—65 fő) állományú dolgozott, akik mellett a Külügyminisztérium és a diplomáciai testület képviselői is az osztály rendelkezésére álltak. A szövetséges államok képviselői is itt nyertek elhelyezést.¹⁹ (Az iroda felügyelte a Bécsben működő tolmácsiskolát is, ahol nyelvtanárok oktatták a hírszerzés területén foglalkoztatottakat.)

V. A *Chef des Feldeisenbahnwesens* korábban kialakított szervezete alapjaiban nem változott, de az AOK hivatali rendjében — a hadiforgalmi helyzet megkívánta megnövekedett követelmények függvényében — nőtt a szerepe. A háború kiteljesedésével, a harcokba bevont tömegek számának megnövekedésével fokozódott a vasúthálózat igénybevétele, egyre nagyobb erőfeszítéseket követelve a vasútügyi szakemberektől. (A főnökség irányító tevékenységét segítette, hogy a Monarchia haderejében volt önálló vasútezred — k. u. k. Eisenbahnregiment, amely békében 3 zászlóaljából állt és a Bécs melletti Korneuburgban állomásozott. Az általános mozgósításkor az ezred 28 vasútépítő századot állított fel.)

A háború végén az egységes központi irányítás megszűnése legjobban a vasúti hálózat működésében érződött: a szállítási rend felbomlott, zűrzavar, fejletlenség uralkodott — de ez nem írható már a főnökség számlájára, amelynek irányításával a háború éve alatt a katonavasutasok, polgári vasutasok és a vasúti végrehajtó szervek a háború okozta ellátási nehézségek és a vasúti eszközök leromlott állapota ellenére is rendkívüli teljesítményt nyújtottak.

VI. *Chef des Feldtelegraphenwesens*: szervezetében nem, csak személyi állományában történtek változások. A főnökség teljes létszáma — az alárendelt telefonszakasszal és építőosztaggal együtt 40 fő tiszt, illetve tisztviselő és kb. 300 fő legénység volt. Hadrendileg az alábbi alakulások voltak közvetlen alárendeltségben: a tábori távíróúgyek főnökének megbízottjai, távíró építőosztályok (pl.: West-Craiova, Ost-Bukarest), raktárak, távíró építési vezetőségek, posta- és távíróigazgatóságok stb. és volt két táboriposta-tanfolyam (Feldpost-Lehrkurse) Krakkóban, illetve Belgrádban.

VII. *Ukraineabteilung*: a Qu.Abt. Militärverwaltungsgruppe szervezeti kereteiből nőtt ki és a cs. és kir. Külügyminisztérium árucseré osztályával egyesítve lett önálló osztállyá 1918 júniusában. Öt csoportja alakult: *katonai és politikai ügyek* (Ukrajna gazdasági kihasználásának általános szervezési kérdései), *import ügyek, export és szállítási ügyek*, *Ukrajna gazdasági vonatkozású felderítése, nyilvántartási ügyek*. Két utóbbi csoport később megszűnt, helyettük alakult a Romániával és a Fekete-tenger ügyeivel foglalkozó új csoport. Az osztály túlélte a Monarchiát, 1919—1920-ban még működött, Liquidierungsgruppe für die Ukraine névvel.

VIII. *Chef des Luftfahrwesens*: egészen rövid ideig működő osztály volt. 1918. október 1-jén önállósult, kiválva az Op.Abt.-ból. Csoportjai a tábori és hátsországi légjárócsapatok szervezésével, kiképzésével, védelmi kérdéseivel és technikai kérdésekkel foglalkoztak.

19 HL I. vh. AOK 47. és 49. doboz.

1918. október 4.: a központi hatalmak jegyzéke Wilsonhoz az azonnali fegyverszünetről és a béketárgyalások megkezdéséről; október 16.: IV. Károly manifesztuma a Monarchia föderatív állammá való alakításáról; november 3.: az antant hatalmak és a Monarchia közötti fegyverszünet aláírása Padovában — ezek a háború befejezésének és a Monarchia felbomlásának végső állomásai. És ezek az AOK hivatali működésének végét jelentő események is. November 3-án Arz vezérezredest felváltotta Kövess Hermann tábornagy, már mint hadsereg főparancsnok, és ő kezdte meg az AOK felszámolását. December 20-tól Theodor Konopický altábornagy vezette a hivatalt — ő az utolsó hadsereg főparancsnok. Az AOK felszámolása 1919 május végén fejeződött be.

A hivattörténeti krónika végén illenék valamiféle értékelést adni a szervezetről. Az AOK esetében a végső és egyedül érvényes értékelést a történelem elvégezte. S amit a krónikás hozzátehetne, az vagy paradox megközelítés, vagy szubjektív megítélés lehetne. Annyit sommáztoként le kell szögeznünk, hogy mint *hivatal*, az AOK célszerűen megszervezett, jól kiépített — és főleg Conrad vezérkari főnöksége idején — hatékonyan működtetett apparátus volt. De hogy a cél, amelynek eszköze volt, hova sorolhatjuk a történelmi értékrendben — annak taglalása túlnő témánk keretein.

Jolán Szijj

THE HISTORY OF THE ORGANIZATION OF THE
GENERAL HEADQUARTERS OF THE IMPERIAL AND ROYAL ARMY (AOK)
1914—1918

Summary

The material of the General Headquarters of the Imperial and Royal Army is one of the most important fonds of the Archives of War History. The author of this study contributes to the scientific cognition of the period of the Great War within the frames of a seldom practiced way of approach: the history of organization. On the basis of profound archival researches the study deals with the formation, sphere of authority and organizational system of the General Headquarters of the Army of the Austro—Hungarian Monarchy and treats the competence of its departments together with the questions of management and controlling as well as with the problems of personnel during the activity of the two chiefs of the General Staff Conrad and Arz.

Jolán Szijj

L'HISTOIRE BUREAUCRATIQUE DU GRAND QUARTIER GÉNÉRAL (AOK)
IMPÉRIAL ET ROYAL, 1914—1918

Résumé

Les dossiers du Grand Quartier Général impérial et royal — orange de direction central de la force armée de la Monarchie Austro—Hongroise — composent l'un des fonds les plus importants des Archives d'Historie Militaire. L'auteur contribue à la connaissance d'une période également importante du point de vue de l'histoire militaire universelle et hongroise, dans les cadres d'un genre spécifique, peu cultivé dans l'historiographie de nos jours. L'essai, reposant sur des recherches archivistiques

et présentant de nouveaux résultats des recherches, s'occupe de la formation, de la sphère d'activité, de la construction organique de l'organe militaire, l'auteur s'occupe également du ressort de ses classes, des questions personnelles et des questions de direction du bureau etc., en divisant l'histoire de bureau en deux périodes, bien séparables l'une de l'autre: celle du chef d'étatmajor Conrad et celle d'Arz.

Jolán Szijj

DIE AMTSGESCHICHTE DES K.U.K. ARMEEOVERKOMMANDOS
1914—1918

Resümee

Einen bedeutenden Fonds des Archivs für Militärgeschichte bilden die Dokumente des k. u. k. Armeeeoberkommandos, des zentralen Führungsorgans der Kriegsmacht der Österreichisch—Ungarischen Monarchie. Durch eine eigenartige, in der modernen Historiographie kaum noch gepflegte Gattung trägt die Autorin dieses Aufsatzes zur Erkennung einer vom Gesichtspunkt der Menschheitsgeschichte sowie der ungarischen Geschichte aus sehr wichtigen historischen Epoche bei. Der Aufsatz, der auf eingehenden Archivforschungen beruht und den Leser mit den neuesten Ergebnissen der Forschung bekanntmacht, befaßt sich mit der Entwicklung der Armeeeorganisation, ihrem Wirkungskreis, ihrem organisatorischen Aufbau, dem Ressort der einzelnen Abteilungen sowie Fragen der Leitung und des Personals. Dabei wird die Amtsgeschichte in zwei, sowohl zeitlich als auch ihrem Charakter nach gut abgrenzbare Period aufgeteilt: in die Amtszeiten der Generalstabschefs Conrad bzw. Arz.

Йолан Сий

ИСТОРИЯ ДЕЛОПРОИЗВОДИТЕЛЬСКОГО ВЕДОМСТВА
ГЛАВНОКОМАНДОВАНИЯ КОРОЛЕВСКОЙ И ИМПЕРАТОРСКОЙ АРМИИ
1914—1918 гг.

Резюме

Один из значительных фондов материалов Военно-исторического Архива — архив документов Главного Командования Императорской и Королевской Армии, центрального органа управления вооруженных сил Австро-Венгерской Monarchie. В рамках работы, написанной в едва культивирующемся в современной историографии жанре, автор вносит существенный вклад в ознакомление с важным историческим периодом как всемирной, так и венгерской военной истории. Основанная на глубокий архивный исследования статья анализирует результаты новых исследований, рассматривает вопросы, связанные с образованием военной организации, её компетенцией, организационной структурой, компетенцией осдельных отделов, с управлением ведомства и кадрами, и пр. Анализ осуществляется в разбивке истории ведомства на два хорошо отделяемых друг от друга периода, как по времени, так и по характеру: периоды, прошедшие под главенством двух начальников генерального штава — Конрада и Арца.